

NASILJE PUTEM INTERNETA MEĐU ADOLESCENTIMA

Maja Batori^{1,2}, Marina Ćurlin², Dragan Babić^{1,2}

¹Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru

²Fakultet zdravstvenih studija Sveučilišta u Mostaru, 88000 Mostar, Bosna i Hercegovina

Rad je primljen 28.02.2020. Rad je recenziran 14.03.2020. Rad je prihvaćen 18.03.2020.

SAŽETAK

Elektroničko nasilje nazivamo još i: Cyberbullying, virtualno zlostavljanje, nasilje putem interneta ili mobitela, zlostavljanje putem interneta ili mobitela i elektronički bullying. Kod takve vrste nasilja žrtve su izložene nasilju putem interneta i provodi se putem različitih elektroničkih medija, kao što su, elektronička pošta, SMS poruke, putem društvenih mreža, foruma i slično. Nasilje putem interneta definira se kao agresivno i namjerno ponašanje usmjereno na pojedince ili grupu putem interneta koje se ponavlja, a usmjereno je prema pojedincima koji se ne mogu lako obraniti. Nažalost, komunikacija kojom se elektroničko nasilje odvija omogućava da identitet počinitelja ostane sakriven. Takav način komunikacije ima mnoge posljedice, ne postoji jasna povratna informacija o tome da je ponašanje prouzročilo štetu drugoj osobi i počinitelji nasilja imaju anonimnost koja im daje osjećaj da mogu nekažnjeno kršiti društvena pravila. Postoje dvije vrste elektroničkog nasilja, a to su izravan ili direktan napad i napad preko posrednika ili indirektan napad. U direktnom napadu nasilnik izravno vrši nasilje nad žrtvom a to se odnosi na situacije u kojoj žrtva prima uznemirujuće poruke, kada se šalju uvredljive slike ili drugi neprimjereni sadržaji. Neizravni napad uključuje napad preko posrednika, a najčešće se događa kada počinitelj napada pojedinca preko treće osobe. Vršnjačko elektroničko nasilje može se događati bilo kada, što dodatno pojačava osjećaj ranjivosti kod djece i pogađa emocionalno, više od izravne fizičke povrede. Djeluje kroz poruke, fotografije postavljene na internet, ružne riječi i neistinite glasine koje se putem interneta šire velikom brzinom.

Ključne riječi: nasilje, internet, adolescenti

Osoba za razmjenu informacija:

Maja Batori, magistar socijalnog rada

E-mail: m.batori95@gmail.com

Prof.dr.sc. Dragan Babić

E mail: dragan.babic@fzs.sum.ba

UVOD

Adolescencija se često smatra emocionalno vrlo intenzivnim i nerijetko stresnim razdobljem (1). Podrazumijeva ukupne psihičke, fizičke i hormonske promjene, a kod oba spola njezin početak je najuočljiviji na fizičkim promjenama koje se odražavaju na svim područjima ponašanja i kvaliteti afektivnog života (2). Fizičke i psihičke promjene koje se događaju tijekom adolescencije dovode do nestabilnosti i oscilacija u raspoloženju i ponašanju adolescenata (3). U današnje vrijeme djeca i mladi se od malih nogu susreću s modernom tehnologijom i medijima, pametnim telefonima i prijenosnim računalima koji imaju pristup internetu (4). Neosporno je kako razni mediji čine sastavni dio života, kako odraslih, tako i djece. Adolescenti sve više vremena provode u virtualnom svijetu te im on postaje svijet zabave, druženja i komunikacije. Internet može imati pozitivne učinke na adolescente, ali im također može neprimjerenim etičkim sadržajima potaknuti nepoželjne oblike ponašanja, narušiti privatnost i sigurnost, gurnuti u izoliranost internetske ovisnosti te ih učiniti podložnima nekim od oblika internetskog nasilja (5). Osobe koje postaju ovisne o internetu imaju puno više problema sa vlastitim identitetom te se teže nose s teškoćama svakodnevnog života. Puno više vremena provode uz računalo, što primjećuje najbliža okolina koja najčešće i upozorava na promjenu ponašanja (6).

Vršnjačko nasilje je vrlo česta pojava među mladima i može se reći da je to najčešći oblik nasilja koji se može razviti u najteže oblike antisocijalnog ponašanja. Olweus je dao prvu definiciju nasilja među vršnjacima gdje navodi da je osoba zlostavljana kada je učestalo izložena negativnim postupcima od strane jedne ili više drugih osoba. Definicija naglašava negativno djelovanje koje se ponavlja duži vremenski period (2). Nasilništvo se opisuje kao svjesna, namjerna i željena neprijateljska aktivnost čija je svrha povrijediti ili izazvati strah kod druge osobe (7). Unutar vršnjačkog nasilja razlikuju se četiri glavna profila djece a to su djeca koja su izložena nasilju (žrtve), djeca koja čine nasilje, djeca koja trpe i čine nasilje nad drugom djecom (reaktivne žrtve) i promatrači. Podjela vršnjačkog nasilja najčešće se

dijeli na fizičko i verbalno nasilje no još neki od oblika vršnjačkog nasilja su seksualno nasilje i ekonomsko nasilje.

Nasilje putem interneta naziva se još i elektroničko nasilje, Cyberbullying, virtualno zlostavljanje, nasilje preko interneta ili mobitela, zlostavljanje preko interneta ili mobitela i elektronički bullying. Ovakav oblik nasilja naziv je za nasilje u kojem su žrtve izložene nasilju putem interneta i provodi se putem različitih elektroničkih medija, kao što su, elektronička pošta, SMS poruke, putem društvenih mreža, forumima i slično. Za razliku od nasilja „licem u lice“, kod elektroničkog nasilja nasilnik je najčešće anonim i može se skrivati iza nadimka, izmišljene adrese elektroničke pošte ili profila na društvenim mrežama, kao i iza nepoznatog broja mobilnog uređaja (8). Postoje dvije vrste elektroničkog nasilja, a to su izravan ili direktan napad i napad preko posrednika ili indirektan napad. U direktnom napadu nasilnik izravno vrši nasilje nad žrtvom dok neizravni napad uključuje napad preko posrednika.

U ovom radu naglasak je stavljen na vršnjačko elektroničko nasilje, poznatije kao cyberbullying. Smatra se da je vršnjačko elektroničko nasilje svaka komunikacijska aktivnost pojedinca ili grupe putem interneta, uporabom blogova, e-maila, web stranica, chatova, videa ili mobilnih uređaja, radi ponižavanja, zadirkivanja i prijetnje drugom djetetu (9). Vršnjačko elektroničko nasilje također uključuje slanje prijetećih i zlonamjernih poruka kao i izradu internetske stranice sa sadržajima koji omalovažavaju vršnjaka (10). Vršnjačko elektroničko nasilje adolescente pogađa emocionalno, više od izravne fizičke povrede. Djeluje kroz poruke, fotografije postavljene na internet, ružne riječi i neistinite glasine koje se putem interneta šire velikom brzinom.

Kao neke od najčešćih posljedica doživljavanja i činjenja nasilja putem interneta navode se anksioznost, depresija, socijalna izolacija, uznemirenost nakon korištenja računala ili mobitela, manjak samopoštovanja, lošiji školski uspjeh te narušeno zdravlje te kao najekstremnija posljedica pojavljuje se suicid. Elektroničko nasilje može ostaviti više posljedica od tradicionalnog nasilja iz tog razloga jer se može pojaviti u bilo koje vrijeme i bilo gdje u virtualnom svijetu.

Osobe koje doživljavaju elektroničko nasilje ne mogu pronaći mir ni u vlastitom domu i njihovo zlostavljanje može trajati 24 sata bez prestanka.

Temeljem provedenih istraživanja o prevenciji i suzbijanju vršnjačkog elektroničkog nasilja, napominje se da su bitna četiri područja na kojima je potrebno raditi kako bi se svi oblici nasilja uspješno smanjili, a to su: podizanje svijesti, školska pravila o nultoj toleranciji na nasilje, nadzor u domovima i školama i adekvatni programi koji imaju za cilj smanjenje vršnjačkog nasilja (11). Jedan od najvažnijih čimbenika u prevenciji elektroničkog nasilja je poticanje djece da prijave elektroničko zlostavljanje odrasloj osobi. Počinitelji elektroničkog nasilja smatraju da ne mogu biti uhvaćeni u zlostavljanju te je važno da nauče da ipak ostavljaju elektronički trag na internetu i da njihovo računalo može biti locirano uz pomoć IP adrese (12).

U ovom radu bit će prikazani rezultati istraživanja „Nasilja putem interneta među adolescentima“ koje je provedeno na uzorku od 165 učenika srednje Strukovne škole Antuna Horvata u Đakovu. Cilj istraživanja je utvrditi postojanje nasilja putem interneta među srednjoškolcima te ispitati povezanost doživljenih i počinjenih oblika elektroničkog nasilja s pojedinim socio-demografskim karakteristikama.

ADOLESCENCIJA

Američki Centar za kontrolu i prevenciju bolesti adolescenciju dijeli na ranu (11-14 godina), srednju (15-17 godina) i kasnu (rane 18. i 20. godine). Sva razdoblja obilježena su određenim promjenama na tjelesnom, emocionalnom, kognitivnom i društvenom području. „Termin adolescencija dolazi od latinske riječi *adolescere* što znači rasti prema zrelosti“. Adolescencija podrazumijeva ukupne psihičke, fizičke i hormonske promjene, a kod oba spola njezin početak je najuočljiviji na fizičkim promjenama koje se odražavaju na svim područjima ponašanja i kvaliteti afektivnog života. To je razdoblje odrastanja u kojem osoba nastoji uspostaviti ravnotežu između djetinjstva i zrelosti. Osoba odbija roditeljsku kontrolu, odbacuje autoritete te se zbližava s vršnjacima. Najčešće je to vrijeme kada se razvija buntovništvo, ispituju se vlastite granice te dolazi do naglih

promjena raspoloženja, sukoba sa okolinom i sukoba sa samim sobom (2).

Adolescentima postaje vrlo važno mišljenje vršnjaka, dok su im mišljenja roditelja na zadnjem mjestu. Punu pozornost usmjeravaju prema osoba i situacijama koje su izvan njihove obitelji što dovodi do toga da roditelji sve teže podnose njihovu zaoкупljenost sobom i njihovim društvenim životom (13). Ni sami adolescenti se ne osjećaju ugodno u ovom razdoblju njihova života, i sami osjećaju svoju zbunjenost i neprilagođenost u novonastalim situacijama. Nerijetko smatraju da ne pripadaju nigdje, niti su djeca, niti su odrasli (14).

VIRTUALNI SVIJET INTERNETA

Internet omogućuje ljudima međusobnu komunikaciju kao i izmjenjivanje podataka i informacija putem računala gdje god se nalazili. U današnje vrijeme djeca i mladi se od malih nogu susreću s modernom tehnologijom i medijima, pametnim telefonima, prijenosnim računalima i tabletima koji imaju pristup internetu (4).

Adolescenti sve više vremena provode u virtualnom svijetu, on im postaje svijet zabave, druženja i komunikacije. Međutim, internet i ostali elektronički mediji mladima ne služe isključivo samo kao mjesto zabave već imaju i pozitivnu obrazovnu ulogu u razvoju adolescenata. Autori Pregrad, Ćosić i suradnici navode neke od prednosti i dobrih strana interneta: omogućavanje pregleda najnovijih rezultata istraživanja što im je korisno za učenje, prikupljanje podataka za pisanje školskih seminara, brza dostupnost informacija, lako i brzo pregledavanje aktualnih vijesti, predstavlja izvor zabave, komunikaciju sa ljudima, jednostavno i brzo dopisivanje sa ljudima u različitim dijelovima svijeta, razmjena iskustava, mišljenja, informacija s vršnjacima i odraslima, potiče razvoj kreativnosti i uči mlade rješavanju problema (15).

Pristup internetu može proizvesti pozitivne ali i negativne učinke na moralni, duševni i društveni razvitak osoba. Posebnu skupinu čine djeca i adolescenti, kojima je internet najpopularniji medij i većinu slobodnog vremena provedu baš u tom virtualnom svijetu. Kako je već navedeno, internet

može imati pozitivne učinke na adolescente, ali im također može neprimjerenim etičkim sadržajima potaknuti nepoželjne oblike ponašanja, narušiti privatnost i sigurnost, gurnuti u izoliranost internetske ovisnosti te ih učiniti podložnima nekim od oblika internetskog nasilja (5). Izloženost negativnim učincima interneta može imati dugotrajne posljedice za svaku osobu, a pogotovo za adolescente koji te rizike ne sagledavaju dovoljno ozbiljno, a nerijetko ih nisu čak ni svjesni (16). Jedan on najnegativnijih učinaka pristupa internetu je internetska ovisnost. Osobe koje postaju ovisne o internetu imaju puno više problema sa vlastitim identitetom te se teže nose s teškoćama svakodnevnog života. Puno više vremena provode uz računalo, što primjećuje najbliža okolina koja najčešće i upozorava na promjenu ponašanja (6).

VRŠNJAČKO NASILJE

U suvremenom društvu vršnjačko je nasilje nažalost vrlo česta pojava među mladima i može se reći da je to najčešći oblik nasilja koji se može razviti u najteže oblike antisocijalnog ponašanja (2). Autor Olweus dao je prvu definiciju nasilja među vršnjacima gdje navodi da je osoba zlostavljana kada je učestalo izložena negativnim postupcima od strane jedne ili više drugih osoba. Definicija naglašava negativno djelovanje koje se ponavlja duži vremenski period (2). Olweus je 1998. godine dao definiciju bullyinga: „Nad osobom se vrši nasilje kada je on ili ona izložen ponavljano tijekom vremena negativnom djelovanju od strane jedne ili više osoba.“ (17). U današnje vrijeme skoro svako peto dijete, a prema nekim istraživanjima i svako treće dijete školske dobi, trpi neki oblik vršnjačkog nasilja. Coloroso (7), opisujući nasilništvo navodi da je to svjesna, namjerna i željena neprijateljska aktivnost čija je svrha povrijediti ili izazvati strah kod druge osobe.

Unutar vršnjačkog nasilja razlikuju se četiri glavna profila djece:

- ◆ Dijete koje je izloženo nasilju (žrtva)
- ◆ Dijete koje čini nasilje
- ◆ Dijete koje trpi nasilje i čini nasilje nad drugom djecom (reaktivne žrtve)
- ◆ Promatrači

Oblici vršnjačkog nasilja

Olweus (17) dao je jednu od podjela vršnjačkog nasilja, prema kojoj razlikuje fizičko i verbalno nasilje. Fizičko je nasilje samo po sebi uočljivo jer uključuje fizičku snagu kako bi se druga osoba istukla, gurnula ili ozlijedila, ili kako bi joj se uništile osobne stvari. Također uključuje korištenje tjelesne agresije prema drugoj osobi. Što su počinitelji takvog oblika nasilja stariji, to su njihove metode sve agresivnije. Za razliku od fizičkog, verbalno nasilje temelji se na zlostavljanju riječima kako bi se druga osoba povrijedila ili osramotila. Uključuje zadirkivanje, vrijeđanje, ogovaranje, prijetnje i širenje glasina.

Buljan Flander i suradnici (18) pojašnjava kako razlikuju dva glavna oblika vršnjačkog nasilja, a to su fizičko i verbalno iz kojih se mogu izdvojiti četiri podvrste: relacijsko ili emocionalno, seksualno, ekonomsko i kulturalno vršnjačko nasilje.

NASILJE PUTEM INTERNETA (ELEKTRONIČKO NASILJE)

Danas postoji veliki broj definicija za nasilje putem interneta od različitih autora, a neke od njih biti će spomenute u daljnjem tekstu.

Elektroničko nasilje nazivamo još i: Cyberbullying, virtualno zlostavljanje, nasilje preko interneta ili mobitela, zlostavljanje preko interneta ili mobitela i elektronički bullying (19). „Elektroničkim nasiljem smatra se svaka zlonamjerna i ponavljana uporaba informacijskih i komunikacijskih tehnologija kako bi se nekome nanijela šteta“ (10). Smith i suradnici (20) nasilje putem interneta definiraju kao agresivno i namjerno ponašanje usmjereno na pojedince ili grupu putem interneta koje se ponavlja, a usmjereno je prema pojedincima koji se ne mogu lako obraniti.

Elektroničko nasilje je naziv za nasilje u kojem su žrtve izložene nasilju putem interneta i provodi se putem različitih elektroničkih medija, kao što su, elektronička pošta, SMS poruke, putem društvenih mreža, foruma i slično. Za razliku od nasilja „licem u lice“ kod elektroničkog nasilja nasilnik je najčešće anonimna i može se skrivati iza nadimka, izmišljene adrese elektroničke pošte ili profila na društvenim mrežama, kao i iza nepoznatog broja

mobilnog uređaja (8). Također, elektroničko nasilje podrazumijeva napad na privatnost, poticanje grupe mržnje, vrijeđanje, uhođenje, uznemiravanje te širenje nasilnih i uvredljivih komentara. Nažalost, komunikacija kojom se elektroničko nasilje odvija omogućava da identitet počinitelja ostane sakriven. Takav način komunikacije ima mnoge posljedice, ne postoji jasna povratna informacija o tome da je ponašanje prouzročilo štetu drugoj osobi i počinitelji nasilja imaju anonimnost koja im daje osjećaj da mogu nekažnjeno kršiti društvena pravila (10).

Anonimnost je jedna od glavnih karakteristika elektroničkog nasilja. Stručnjaci smatraju kako mogućnost skrivanja identiteta iza lažnih profila i nadimaka može kod počinitelja nasilja smanjiti strah od rizika da će biti uhvaćen (4).

Također, postoje znakovi za prepoznavanje elektroničkog nasilja, a Mitchell (21) navodi neka od ponašanja djeteta koja mogu upućivati na to da trpi elektroničko nasilje:

- ♦ Nerado koristi internet i nervozno je kada primi poruku na mobitel ili e-mail
- ♦ Izbjegava računalo ili mobitel i vidno je uzrujano nakon korištenja istog
- ♦ Skriva ekran kada se roditelj pojavi u blizini
- ♦ Puno vremena provodi na internetu
- ♦ Izbjegava druženje sa prijateljima i zaostaje u školi ili čak ne želi ići u školu
- ♦ Ponašanje mu je vidno promijenjeno, potišten je
- ♦ Ima poteškoće sa spavanjem i apetitom, doima se depresivno, razdražljivo i plačljivo
- ♦ Prima sumnjive pozive i e-mailove

Još jedan od većih problema elektroničkog nasilja je i taj da ima neograničenu publiku.

Dok će nasilje koje se događa u stvarnom svijetu, kao što je tučnjava, vidjeti samo neke osobe, uvredljive komentare na internetu će vidjeti veći broj ljudi. Na primjer, grupe mržnje na društvenim mrežama može vidjeti više od milijardu ljudi. Kako je internet omogućio brzi prijenos informacija velikom broju ljudi, fotografije ili snimke mogu se poslati u sekundi putem e-maila ili drugih društvenih mreža milijardama ljudi, gdje god oni živjeli. Nadalje, zlostavljanje putem interneta ostavlja trag pisane riječi i tako žrtva može iznova čitati što je nasilnik napisao

o njoj dok se u verbalnom obliku uvrede mogu lakše zaboraviti. Pisana riječ doima se realnijom od one izgovorene (4). Mnoga djeca zapravo nisu ni svjesna kakve posljedice ostavlja elektroničko nasilje. U odnosu na stvarno fizičko zlostavljanje, osobe koje trpe nasilje putem interneta mogu biti zlostavljanje 24 sata dnevno, sedam dana u tjednu (22).

Vrste nasilja putem interneta

Bijelić (23) navodi kako postoje dvije vrste elektroničkog nasilja, a to su izravan ili direktan napad i napad preko posrednika ili indirektan napad. U direktnom napadu nasilnik izravno vrši nasilje nad žrtvom a to se odnosi na situacije u kojoj žrtva prima uznemirujuće poruke, ukrade joj se ili promijeni lozinka za e-mail, kada netko preuzme njezine privatne podatke i koristi se njima, kada se šalju uvredljive slike ili drugi neprimjereni sadržaji, kada netko objavi privatne podatke ili neistine na internetu i kada se osobe lažno predstavljaju. Napadom se također smatra i kada osoba šalje viruse, neželjenu poštu ili pornografiju na e-mail ili mobitel. Neizravni napad uključuje napad preko posrednika, a najčešće se događa kada počinitelj napada pojedina preko treće osobe, koja toga najčešće nije ni svjesna. Jedan od primjera neizravnog napada je taj da osoba sazna lozinku e-maila od druge osobe i na taj način s njegove e-mail adrese može slati uznemirujuće poruke njegovim prijateljima i bližnjima i može ostavljati neprimjerene poruke na drugim društvenim mrežama. Nasilje preko posrednika zapravo je najopasnija vrsta elektroničkog nasilja jer u većini slučajeva uključuje odrasle osobe koje mogu imati loše namjere.

Prema Willardu (12) postoji osam vrsta nasilja putem interneta, bez obzira na vrstu elektroničkih medija koju počinitelji nasilja koriste, a to su:

- ♦ Vrijeđanje koje uključuje vulgaran rječnik, uvrede i prijetnje koje imaju za cilj izazivanje bijesa, poniženja i tuge. Najčešće je to javno nasilje koje mogu vidjeti i druge osobe koje nisu uključene u raspravu.
- ♦ Uznemiravanje koje uključuje konstantno slanje uvredljivih, neprijateljskih i provokativnih poruka. Cilj je dovođenje žrtve u ponižavajuću pozici-

ju i pokazivanje moći počinitelja. Napad tekstualnim porukama odnosi se na slanje stotina poruka određenoj osobi. Razlika između uznemiravanja i vrijeđanja je ta da uznemiravanje traje puno duže.

- ♦ Ogovaranje i klevetanje odnosi se na objavljivanje lažnih izjava na internetu kao da su točne s ciljem da se određena osoba ponizi. Uključuje slanje i objavljivanje neistinitih i uvredljivih informacija o drugoj osobi s namjerom ugrožavanja njene reputacije.
- ♦ Lažno predstavljanje koje uključuje stvaranje lažnog profila, hakiranje ili neovlašteno korištenje tuđeg online računa. Cilj je slanje poruka, slika, video zapisa i drugih sadržaja u ime te osobe s namjerom da se izazove neugoda kod žrtve ili kako bi se uništio njen ugled i prekinula prijateljstva.
- ♦ Javno razotkrivanje, odnosno nedozvoljeno priopćavanje. Počinitelj šalje drugim osobama ili javno objavljuje informacije koje mu je žrtva poslala u povjerenju. Cilj javnog razotkrivanja je da se druga osoba povrijedi i ponizi ili kako bi se osvetili nekome.
- ♦ Obmanjivanje koje također uključuje javno objavljivanje privatnih informacija o drugoj osobi ali je naglasak na prevarama koje se koriste kako bi se drugu osobu navelo da otkrije svoje tajne ili određene informacije kojih se srami a zatim se te iste informacije objavljuju i prosljeđuju drugima.
- ♦ Isključivanje koje podrazumijeva namjerno izbacivanje iz online grupa ili zajednice što može imati jako intenzivan emocionalni utjecaj.
- ♦ Uhođenje koje uključuje neželjeno i kontinuirano praćenje osobe. Također se može odnositi na neprestano pokušavanje uspostavljanja neželjenog kontakta. Karakterizira ga konstantno slanje štetnih poruka koje su zastrašujuće i uvredljive te uključuje i prijetnje.

Vršnjačko elektroničko nasilje

Vršnjačko elektroničko nasilje, poznatije kao cyberbullying, noviji je oblik među vršnjačkog nasilja. Willard (12) ga opisuje kao slanje prijetećih poruka i kao upotrebu digitalnih tehnologija na način da žrtvi stvori psihološke i socijalne probleme. Vršnjačko elektroničko nasilje je svaka komunikacijska

aktivnost pojedinca ili grupe putem interneta, uporabom blogova, e-maila, web stranica, chatova, videa ili mobilnih uređaja, radi ponižavanja, zadirivanja i prijetnje drugom djetetu. Također uključuje slanje prijetećih i zlonamjernih poruka kao i izradu internetske stranice sa sadržajima koji omalovažavaju vršnjaka (10). Nadalje, Hinduja i Patchin (9) vršnjačko elektroničko nasilje definiraju kao voljno i ponavljano povređivanje određene osobe putem elektroničke pošte, mobitela i drugih računalnih programa. Takvo se nasilje odnosi i na slanje fotografija svojih prijatelja te traženje od ostalih da ih ocjenjuju na temelju njihovog izgleda, odnosno da glasaju za osobu koja je, primjerice, najružnija, najnepopularnija ili najdeblja u školi.

Može se zaključiti kako vršnjačko elektroničko nasilje uključuje korištenje svih vrsta uređaja i tehnologija koje omogućuju komunikaciju s drugima, a neke od njih su: mobiteli, elektronička pošta, video kamere i određene internetske stranice na kojima se mogu dijeliti ili slati uznemirujuće poruke drugoj osobi (24). Autori upozoravaju kako je vršnjačko elektroničko nasilje zapravo puno opasnije od tradicionalnog elektroničkog nasilja jer im je identitet sakriven i imaju podršku gomile i radi toga osobe su sklonije učiniti određene neprimjerene stvari koje ne bi bili spremni učiniti drugoj osobi licem u lice (10).

Tradicionalno vršnjačko nasilje najčešće se događa u školama, dok se vršnjačko elektroničko nasilje može događati bilo kada, što dodatno pojačava osjećaj ranjivosti kod djece. Pristup internetu vrlo je lak a sadržaj na internetu uvijek dostupan i izrazito se brzo širi virtualnim svijetom i samim time vršnjačko elektroničko nasilje može trajati 24 sata dnevno (10). Patchin i Hinduja (25) navode kako zbog toga žrtve elektroničkog nasilja nemaju mogućnost niti u vlastitom domu pobjeći od zlostavljanja, dok se žrtve tradicionalnog vršnjačkog nasilja barem tamo osjećaju sigurno. Vršnjačko elektroničko nasilje adolescente pogađa emocionalno, više od izravne fizičke povrede. Djeluje kroz poruke, fotografije postavljene na internet, ružne riječi i neistinite glasine koje se putem interneta šire velikom brzinom. Kako je popularnost društvenih mreža i mobilne tehnologije u

velikom porastu, rizik vršnjačkog elektroničkog nasilja kod adolescenata se nikako ne smije zanemariti i podcijeniti (26).

POSLEDICE DOŽIVLJAVANJA I ČINJENJA NASILJA PUTEM INTERNETA

Postoje određeni znakovi prepoznavanja vršnjačkog elektroničkog nasilja ali ih je teže uočiti nego kod drugih oblika nasilja. Neki od najčešćih znakova koji mogu upozoriti na to da je dijete izloženo elektroničkom nasilju su: depresija, anksioznost, socijalna izolacija, uznemirenost nakon korištenja računala ili mobitela, manjak samopoštovanja, lošiji školski uspjeh i narušeno zdravlje (22).

Posljedice koje se najčešće spominju su nisko samopoštovanje, suicidalne misli, strah, frustracija, vraćanje istom mjerom i depresivnost (25), a uz njih još se spominju i depresija i anksioznost i kao najekstremnija posljedica pojavljuje se suicid (22). Elektroničko nasilje može ostaviti više posljedica od tradicionalnog nasilja iz tog razloga jer se može pojaviti u bilo koje vrijeme i bilo gdje u virtualnom svijetu. Kao što je već u prethodnim poglavljima navedeno, osobe koje doživljavaju elektroničko nasilje ne mogu pronaći mir ni u vlastitom domu i njihovo zlostavljanje može trajati 24 sata bez prestanka. Dakle, negativne posljedice kao što su anksioznost, depresija ili smanjeno samopoštovanje mogu biti teže i uz to mogu i trajati duže. Također, sadržaj koji je uvredljiv i ponižavajući za osobu može vidjeti velik broj ljudi u kratkom vremenu i to može dovesti do daljnjeg zlostavljanja putem interneta od strane osoba koje nisu u izvornom odnosu sa žrtvom. U obzir bi svakako trebalo uzeti i činjenicu kako neprimjereni sadržaji mogu trajno ostati online te pratiti osobu tijekom cijeloga života (9). Sama činjenica da je uvredljivi sadržaj vidio veliki broj ljudi, koji također mogu biti uključeni u elektroničko nasilje, žrtvu će učiniti bespomoćnom. Nadalje, ukoliko se osobu uživo verbalno napadne ona vrlo vjerojatno neće zapamtiti svaku riječ upućenu od nasilnika, ali u slučaju pisanja poruke uz pomoć komunikacijske tehnologije, napadnuta osoba svaki dan iznova može pročitati što je nasilnik napisao (27). Kowalski

(22) navodi kako osobe koje su istovremeno i počinitelji i žrtve nasilja putem interneta su najranjiviji za psihološke i fizičke posljedice koje se vežu uz vršnjačko nasilje.

Istraživanja o elektroničkom nasilju nisu zastupljena kao istraživanja o tradicionalnom nasilju no posljedice za žrtvu su podjednake. Iz tog razloga elektroničko nasilje trebalo bi se shvaćati jednako ozbiljno kao i tradicionalno nasilje te ga rješavati na vrijeme (28). Može se zaključiti kako vršnjačko elektroničko nasilje ima traumatične posljedice u obliku neugodnih sjećanja koja traju cijeli život (10).

PREVENCIJA NASILJA PUTEM INTERNETA

Olweus (16) navodi dva važna uvjeta za ostvarivanje intervencijskih programa, a to su: osviještenost školskih djelatnika i djelovanje i uključivanje tih djelatnika kako bi se stanje promijenilo. Također autorica Buljan Flander i suradnici (11), temeljem provedenih istraživanja o prevenciji i suzbijanju vršnjačkog elektroničkog nasilja, napominju da su bitna četiri područja na kojima je potrebno raditi kako bi se svi oblici nasilja uspješno smanjili:

- ◆ Podizanje svijesti
- ◆ Školska pravila o nultoj toleranciji na nasilje
- ◆ Nadzor u domovima i školama
- ◆ Adekvatni programi koji imaju za cilj smanjenje vršnjačkog nasilja

Ciboci (4) ističe kako je edukacija roditelja o prednostima i manama interneta nužna jer će na taj način biti sposobni zaštititi djecu od mogućih opasnosti na internetu s kojima se mogu susresti. Buljan Flander i suradnici donose korisne savjete koje bi roditelji trebali prihvatiti i na taj način doprinijeti prevenciji nasilja putem interneta. Ističu kako bi roditelji trebali pronaći vremena za druženje s djecom i više se educirati o modernoj tehnologiji te se na taj način približiti interesima djeteta. Također je bitno ograničiti vrijeme korištenja interneta, razgovarati o opasnostima interneta, postavkama privatnosti na internetu i upoznavanju virtualnih prijatelja, a ukoliko je dijete žrtva elektroničkog nasilja, roditelji trebaju pružiti potporu djetetu, koja ne bi trebala uključivati oduzimanje prava na korištenje

tehnologije. Osim podizanja svijesti roditelja o elektroničkom nasilju, važno je i obrazovanje profesora i ostalog školskog osoblja o svjesnosti ovog problema (11). Profesori bi trebali naučiti djecu kako pravilno koristiti tehnologiju te kako se primjereno ponašati u svijetu društvenih mreža. Djecu treba naučiti kako je fizička prijetnja i nasilje prema drugima zapravo zlostavljanje drugih i da ono može ostaviti trajne psihičke posljedice na zlostavljanju osobu. Treniranjem socijalnih vještina mogu se poboljšati vještine empatije i na taj način dijete će donijeti etičku odluku i riješiti sukob na primjeren način (12). Buljan Flander i suradnici navode kako bi organizacija i provođenje školskih radionica o vršnjačkog elektroničkom nasilju imala velik utjecaj pri podizanju svijesti, ne samo na učenike već i na školsko osoblje i roditelje. Osim toga, uz informatičku nastavu u školi također je potrebna organizacija i edukacija o sigurnom i odgovornom korištenju interneta. Nadalje, poželjno je da svaka škola ima jasno određena pravila koja ne dopuštaju nasilje i trebala bi aktivno promicati svijest o kaznama za elektroničko nasilje. Da bi zlostavljanje prestalo, postavljena pravila trebala bi se primjenjivati svakodnevno. Još jedan bitan čimbenik u prevenciji elektroničkog nasilja imaju određeni programi za učenike. Važnu ulogu u stalnom ponavljanju elektroničkog nasilja imaju promatrači, najčešće vršnjaci. Kod promatrača treba razviti empatiju kako bi obavijestili odrasle osobe o nasilnom ponašanju, u suprotnom će njihova šutnja biti znak da odobravaju ono što se događa. Programi za pomoć vršnjacima podrazumijevaju uzajamno pomaganje u školi. Nastavni programi sastojali bi se od proučavanja vrijednosti, vježbanja empatije i upotrebe priča i drama kao i učenja o neprikladnom ponašanju i na taj način bi pridonijeli smanjivanju broja nasilja putem interneta (11). Jedan od najvažnijih čimbenika u prevenciji elektroničkog nasilja je poticanje djece da prijave elektroničko zlostavljanje odrasloj osobi. Počinitelji elektroničkog nasilja smatraju da ne mogu biti uhvaćeni u zlostavljanju te je važno da nauče da ipak ostavljaju elektronički trag na internetu i da njihovo računalo može biti locirano uz pomoć IP adrese (12).

NAŠI REZULTATI

Ovim istraživanjem nastojalo se utvrditi postojanje nasilja putem interneta među srednjoškolcima te ispitati povezanost doživljenih i počinjenih oblika elektroničkog nasilja s pojedinim socio-demografskim karakteristikama.

Istraživanjem je ispitano postoje li razlike s obzirom na spol učenika na doživljavanje i činjenje nasilja putem interneta te je utvrđeno da su za određene čestice dobivene statistički značajne razlike $p < 0,05$, gdje djevojke više doživljavaju određene oblike nasilja. Gledajući ukupan rezultat doživljavanja nasilja, nisu dobivene statističke značajne razlike između mladića i djevojaka. Prema dobivenim rezultatima za činjenje nasilja s obzirom na spol, može se zaključiti da su statistički značajne razlike $p < 0,05$ između mladića i djevojaka za neke od navedenih tvrdnji, gdje su mladići postizali značajno veće rezultate za određene oblike nasilja. Međutim, kao i u slučaju kod doživljavanja nasilja ni ovdje nisu dobivene statistički značajne razlike na ukupnom rezultatu između mladića i djevojaka.

U sklopu drugog problema ispitano je postoje li razlike s obzirom na dob učenika na doživljavanje i činjenje nasilja putem interneta. Prema dobivenim rezultatima utvrđeno je da postoji značajna razlika $p < 0,05$ u određenim tvrdnjama kojima je mjeren doživljavanje nasilja s obzirom na dob ispitanika, gdje stariji ispitanici značajno više doživljavaju određene oblike nasilja, u odnosu na mlađe ispitanike. Također, dobivena je i statistički značajna razlika $p < 0,05$ u ukupnom rezultatu doživljavanja nasilja, što potvrđuje da stariji ispitanici statistički značajno više doživljavaju nasilje od mlađih ispitanika. Na osnovu dobivenih rezultata za činjenje nasilja s obzirom na spol ispitanika, utvrđeno je da postoje statistički značajne razlike $p < 0,05$ između mlađih i starijih ispitanika na neke od tvrdnji, gdje su stariji ispitanici značajno više činili određene oblike nasilja. Međutim rezultati pokazuju da nije dobivena statistički značajna razlika na ukupnom rezultatu činjenja nasilja između mlađih i starijih ispitanika. Na osnovu svih dobivenih podataka može se ipak zaključiti da stariji ispitanici značajno više doživljavaju nasilje, te značajno više čine nasilje.

Prema trećem problemu utvrđeno je obraćaju li se osobe koje su doživjele nasilje putem interneta nekome za pomoć. Rezultati pokazuju kako niti jedan ispitanik, bez obzira na spol, nije izjavio da se nikome nije povjerio. U skladu s tim, i mladići i djevojke se u jednakoj mjeri povjeravaju određenim osobama.

U okviru posljednjeg problema ispitano je koji su najčešći oblici doživljenog i počinjenog nasilja putem interneta. Kao najčešće oblike doživljavanja nasilja ispitanici su naveli: „Tjerali su me da razgovaram o seksu“, „Ogovarali su me na internetu“, „Obraćali su mi se (ili su me spominjali) na internetu s nadimcima koji me uzrujaju“, „Na internetu su koristili izraze koji su me ponižavali“.

ZAKLJUČAK

Nasilje putem internetu postalo je ozbiljan problem na globalnoj razini. Razvojem digitalne tehnologije i mogućnošću pristupa internetu na bilo kojem mjestu i u bilo koje vrijeme ima, kako pozitivne, tako i negativne strane. Izrazito zabrinjavajuća činjenica da je sve veća upotreba i druženje adolescenata putem interneta i društvenih mreža uzrok pojavi vršnjačkog nasilja putem interneta. Za razliku od tradicionalnog vršnjačkog nasilja, počinitelji elektroničkog nasilja ostaju anonimni i sama mogućnost skrivanja identiteta kod počinitelja smanjuje strah od rizika da će biti uhvaćen te ne postoji jasna povratna informacija o tome da je njegovo ponašanje prouzročilo štetu drugoj osobi, žrtvi elektroničkog nasilja.

Nasilje putem interneta ostavlja veće posljedice od tradicionalnog nasilja jer se ono može pojaviti bilo kada i bilo gdje u virtualnom svijetu. Osobe koje doživljavaju nasilje putem interneta mogu biti zlostavljane 24 sata bez prestanka i na taj način negativne posljedice kao što su anksioznost, depresija ili smanjeno samopoštovanje mogu imati teži oblik i uz to mogu i trajati duže. Način na koji se može smanjiti doživljavanje i činjenje nasilja putem interneta su različiti preventivni programi gdje glavnu ulogu imaju obrazovni djelatnici, roditelji i učenicima. Važno je napraviti kvalitetne programe čija je svrha podizanje svijesti društva o nasilju putem interneta sa ciljem smanjenja i suzbijanja takvog oblika

nasilja. Mlade treba naučiti kako je prijetnja i nasilje prema drugima zapravo zlostavljanje drugih i da ono može ostaviti trajne psihičke posljedice na zlostavljanju osobu.

Jedna od najvažnijih stavki u suzbijanju i prevenciji nasilja putem interneta, osvijestiti mlade da se ne povlače u sebe i da je neophodno svaki oblik nasilja prijaviti odrasloj osobi.

LITERATURA

1. Kuzman, M. (2009). Adolescencija, adolescenti i zaštita zdravlja. *Medicus*, 18 (2_Adolescencija), 155-172. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=86646, posjećeno 10.4.2019.
2. Dodig-Čurković, K. i sur. (2013). Psihopatologija dječje i adolescentne dobi. Svjetla grada, Osijek.
3. Rudan, V. (2004). Normalni adolescentni razvoj. *Medix*, 10 (52), 36-39. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/20237>, posjećeno 12.4.2019.
4. Ciboci, L. (2014). Grupe mržnja na društvenim mrežama – novi oblici nasilja među djecom i mladima. Zagreb: Društvo za socijalnu politiku. dostupno na: <http://www.drustvo-podrska.hr/wp-content/uploads/2014/10/Zbornik.pdf>[posjećeno, posjećeno 2.6.2019.
5. Vuletić, S., Jeličić, A., Karačić, S. (2014). Bioetičke konotacije interneta. *Diacovensia*, 22(4), 525-558.
6. Babić, D. i sur. (2016). Psihoaktivne tvari. Mostar: Sveučilište u Mostaru.
7. Coloroso, B. (2004). *Nasilnik, žrtva i promatrač*. Zagreb; Bios.
8. Hodak Kodžoman, I., Velki, T. i Cakić, L. (2013). Izloženost djece starije školske dobi elektroničkom nasilju. *Život i škola*, vol. 30 (59): 110-128.
9. Hinduja, S. i Patchin, J.W. (2009). *Bullying beyond the school-yard: Preventing and Responding to cyberbullying*. Thousand Oaks, CA: Corwin Press.
10. Bilić, V., Buljan Flander, G., Hrpka, H. (2012). *Nasilje nad djecom i među djecom. „NAKLADA SLAP“*, 10450 Jastrebarsko, Dr. Franje Tuđmana 33.

11. Buljan Flander, G., Bilić, V., Karlović, A. (2010). Nasilje među djecom. Zagreb: Poliklinika za zaštitu djece i mladih grada Zagreba, Grad Zagreb.
12. Willard, N.E. (2007). Cyberbullying and Cyber threats: responding to the Challenge of Online Social Aggression, Threats and Distress. Champaign, IL: Research Press.
13. Sujoldžić, A., Rudan V., De Lucia A. (2006). Adolescencija i mentalno zdravlje. Kratki obiteljski priručnik. Zagreb: Institut za antropologiju; hrvatsko antropološko društvo.
14. Đuranović, M. (2012). Utjecaj vršnjaka na rizično socijalno ponašanje učenika. Doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za pedagogiju.
15. Pregrad, J., Ćosić, I., Tomić Latinac, M., Hrpka, H. (2008). Predstavljanje kampanje „Prekini lanac!“ prevencija elektroničkog zlostavljanja. Nasilje nad djecom i među djecom, 359-366.
16. Guan, S. S. A., Subrahmanyam, K. (2009). Youth Internet use: Risks and opportunities. Current Opinion in Psychiatry, 22(4), 351-356.
17. Olweus, D. (1998). Nasilje među djecom u školi: Što znamo i što možemo učiniti?. Zagreb: Školska knjiga.
18. Buljan Flander, G., Karlović, A., Ćosić, I. (2004). Izloženost djece zlostavljanju putem interneta. Medix, 10 (2), 159-161. Dostupno na: https://hr-cak.srce.hr/10479?fbclid=IwAR2HTfNr_yZZ3J-MvqqiTb9dEstyqpBc-ZFYe5VFH-U5Sk5hO6zr-SXNvAPJA, posjećeno 2.6.2019.
19. Buljan Flander, G., Krmek, M., Borovec, K., Muhrek, R. (2010). Nasilje preko interneta: (cyberbullying). Zagreb. Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba.
20. Smith, P.K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S. i Tippett, N. (2008). Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. Journal of child psychology and psychiatry, 49 (4), 376-385.
21. Mitchell, M.W. (2010). Child sexual abuse: A school leadership issue. The Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas, 83 (3), 101-104.
22. Kowalski, R.M., Limber, S.P. (2007). Electronic Bullying Among Middle School Students. J Adolescent Health 41:22-30.
23. Bijelić, J. (2010). Klikni za Nenasilje. Zagreb. Ambidekster klub.
24. Ybarra, M.L. i Mitchell, J.K. (2004). Online aggressors and targets: A comparison of associated youth characteristics. Journal of Child's Psychology and Psychiatry, 45, 1308-16.
25. Patchin, W.J., Hinduja, S. (2006). Bullies Move Beyond the Schoolyard A Preliminary Look at Cyberbullying. Youth Violence and Juvenile Justice, 4 (2), 148-169. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/258201014_Bullies_Move_Beyond_the_Schoolyard_A_Preliminary_Look_at_Cyberbullying, posjećeno 15.6.2019.
26. Juvonen, J. i Gross, E.F. (2008). Extending the school grounds? – bullying experiences in cyberspace. Journal of School Health, 78, 496-505.
27. Campbell, M.S. (2005). Cyberbullying: An old problem in new guise? Australian Journal of Guidance and Counselling, 15 (1), 68-76.
28. Stauffer, S., Heath, M., Coyne, S. i Ferrin, S. (2012). „High school teacher perceptions of cyberbullying prevention and intervention strategies.“ Psychology in the Schools, vol. 49 (4): 353-366.

INTERNET VIOLENCE AMONG ADOLESCENTS

Maja Batori^{1,2}, Marina Ćurlin², Dragan Babić^{1,2}

¹Faculty of Humanities and Social Sciences University of Mostar

²Faculty of Health Studies University of Mostar, 88000 Mostar, Bosnia and Herzegovina

ABSTRACT

Electronic violence is also called cyberbullying, virtual violence, mobile and internet violence, and electronic bullying. This type of violence exposes victims to violence via the internet through different electronic media such as electronic mail, text messages, social networks, forums, and alike. Online violence is defined as aggressive and deliberate behavior repeatedly targeted towards individuals or groups who cannot easily defend him or herself. Unfortunately, the communication channel of internet violence allows the identity of the perpetrator to remain hidden. This type of communication has many consequences, there is no clear feedback on the amount of harm it has caused to the victim and perpetrators remain anonymous which gives them a feeling of impunity. There are two forms of cyberbullying, direct and indirect victimization. In direct bullying, the perpetrator directly excerpts violence towards the victim, and this refers to situations in which the victim receives disturbing messages, offensive images or other inappropriate content. Indirect bullying includes bullying through an intermediary, and most commonly occurs when the perpetrator attacks an individual through a third party. Peer electronic violence can occur at any time which further enhances the feeling of vulnerability among children and causes greater emotional harm than physical injury. Internet violence acts through messages, photos posted online, hate speech, and false rumors that spread fast through the internet.

Key words: violence, internet, adolescents

Correspondence:

Maja Batori, MSW

Email: m.batori95@gmail.com

Professor Dragan Babić, MD, PhD

Email: dragan.babic@fzs.sum.ba